

მიხეილ ბახტინის ესთეტიკური კონცეფციის განვითარების გზები

მაია ქარდავა

ფილოლოგიის დოქტორი, შ. მესხიას ზუგდიდის
სასწავლო სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
E-mail: maiakardava92@gmail.com

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ჭურღულიას
სახელობის ლიტერატურისა და ენის ინსტიტუტმა*

აბსტრაქტი. მიხეილ ბახტინის სახელი ყველა ლიტერატურათმცოდნისათვის არის ცნობილი. ნაშრომში შეძლებისდაგვარად განხილულია ბახტინის ესთეტიკური თეორია, როგორც ერთი მთლიანობა და წარმოჩენილია მისი განვითარების გზები.

ძნელია მიხეილ ბახტინის ნააზრევის შესწავლა და გაგება, მიზეზი კი მეცნიერის რთულ და თავისებურ სტილთან ერთად აზრის გადმოცემის თეზისური და კონსპექტური ფორმებია, რომლებიც ინტუიტურ აფორიზმებს ემსგავსება. ბახტინს აინტერესებდა ადამიანის ონტოლოგიური ბუნება, რომელიც ხშირად არ მოდის თანხვედრაში მის პიროვნულ მახასიათებლებთან. მისთვის ნიშანდობლივია განსაკუთრებული ინდივიდუალური აზროვნება, არ მოსწონს წინა პერიოდის მეცნიერული ტრადიციების აბსტრაქტულ-ლოკალური სივრცე, რომელიც მისაღებად თვლიდა, მხოლოდ მსჯელობის ერთ ვარიანტს, ანუ **ბ** ყოველთვის იყო **ბ**-ს ტოლი.

მიხეილ ბახტინის მეცნიერული მემკვიდრეობა ხშირ შემთხვევაში მოიცავს ფილოსოფიური აზრის ურთიერთ საწინააღმდეგო მიმართულებებს. მკვლევართა ერთი ნაწილი ამტკიცებს, რომ ბახტინის იდეები ესაა რუსული ინტელექტუალური ტრადიციების გაგრძელება, ხოლო მეორე ნაწილი კი თვლის, რომ ის უფრო ახლოს იყო დასავლურ-ევროპულ კულტურასთან, კერძოდ; სტრუქტურალიზმთან და მარქსისტულ პოეტიკასთან და, რომ მისი იდეები ინტუიტურულნი არიან პოსტმოდერნიზმით. ეს იდეები ხშირად დიამეტრულად განსხვავებულნი და

შეუთავსებელნიც კი არიან ერთმანეთთან, რასაც ზოგჯერ მეცნიერის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის დამახინჯებულ აღქმამდეც მივყავართ. ბახტინი უარყოფდა მეცნიერულ აბსტრაქციას და უპირატესობას ანიჭებდა კონკრეტულ აზრს, კონკრეტულ ინდივიდუალურ სუბიექტს, რომელიც მოქმედებდა გარკვეულ დროსა და გარკვეულ სივრცეში. ცდილობდა რუსული თავისუფალი აზრის დაკავშირებას გერმანულ ფილოსოფიასთან.

მიუხედავად იმისა შესძლო თუ არა ბახტინმა ფილოსოფიისა და ესთეტიკის სფეროების გაერთიანება, მნიშვნელოვანია მისი ფილოსოფიური ძიებები, რომლებიც ღრმა ჰუმანიტარული პათოსით არიან აღბეჭდილნი, მიმართულნი არიან პიროვნებისკენ და მისი მუდმივი სულიერი განახლებისკენ.

ბახტინის შრომებში მოცემული კლასიკური და ეთიკური პოსტულატები, რომლებიც დაკავშირებულნი არიან ლიტერატურათმცოდნეობით ანალიზურ კვლევასთან, აქტუალური და საინტერესოა დღესაც. ისინი გვანცვიფრებენ ფილოსოფიური აზრის სიმდიდრითა და სიღრმით, სწორედ ამაში მდგომარეობს მიხეილ ბახტინის, როგორც მეცნიერისა და მკვლევარის სიდიადე.

საკვანძო სიტყვები: ბახტინი, დიალოგიზმი, ესთეტიკა, სტრუქტურალიზმი, დრო, სივრცე.

მიხეილ ბახტინის სახელი ყველა ლიტერატურათმცოდნისათვის არის ცნობილი. ნაშრომში შეძლებისდაგვარად გვინდა განვიხილოთ ბახტინის ესთეტიკური თეორია, როგორც ერთი მთლიანობა და წარმოვაჩინოთ მისი განვითარების გზები.

ძნელია მიხეილ ბახტინის ნააზრევის შესწავლა და გაგება, მიზეზი კი მეცნიერის რთულ და თავისებურ სტილთან ერთად აზრის გადმოცემის „თეზისური და კონსპექტური ფორმებია“ [1, 9], რომლებიც ინტუიტურ აფორიზმებს ემსგავსება. ბახტინს აინტერესებდა ადამიანის ონტოლოგიური ბუნება, რომელიც ხშირად არ მოდის თანხვედრაში მის პიროვნულ მახასიათებლებთან. ბახტინისთვის ნიშანდობლივია განსაკუთრებული ინდივიდუალური აზროვნება, არ მოსწონს წინა პერიოდის მეცნიერული ტრადიციების აბსტრაქტულ-ლოკალური სივრცე,

რომელიც მისაღებად თვლიდა, მხოლოდ მსჯელობის ერთ ვარიანტს, ანუ ბ ყოველთვის იყო ბ-ს ტოლი .

მიხეილ ბახტინის კვლევების შინაარსობრივ გაგებას ართულებს ასევე დაუსრულებელი წინადადებები ტექსტში, განმეორებები, ვარიაციები, რომლებიც მცირედით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან და აძნელებენ მის შეცნობას, ნაშრომის ფილოსოფიურ გაგებასა და აღქმას. ყოველივე ზემოთთქმულის საუკეთესო მაგალითია ბახტინის ეგრეთწოდებული „სადაო ტექსტები“, რომლებიც მართლაც გვანცვიფრებენ ვარიანტთა სიმრავლით. მეცნიერებს უჭირთ მისი შემოქმედების ინტელექტუალური წყაროს განსაზღვრა, ვინაიდან მკვლევარის მემკვიდრეობა მოიცავს ფილოსოფიისა და ესთეტიკის განვითარების სხვადასხვა შტოს. ფილოლოგიურ მეცნიერებაში ბახტინი მოიაზრება, როგორც რუსული ფორმალიზმის წარმომადგენელი და სტრუქტურალიზმის წინამორბედი.

დასავლეთს ბახტინი გააცნეს სწორედ სტრუქტურალისტებმა. მათ ხაზი გაუსვეს ბახტინის იდეების სოციოლოგიურ ასპექტს და „დიალოგიზმში დაინახეს სამყაროს სტრუქტურალისტური ხედვის საპირწონე ძალა“ [2, 22].

„ბახტინი გარკვეულწილად დაშორდა რუსულ ფილოსოფიურ სკოლას და მის ნააზრევში აშკარად იკვეთება ევროპული კულტურის, კერძოდ, ნეოკანტიანური სკოლის, ფენომენოლოგიისა და ჰერმენევტიკის გავლენა“ [3, 3].

მიხეილ ბახტინის მეცნიერული მემკვიდრეობის მრავალშრიანობის ერთ-ერთი გამოხატულებაა მისი კავშირი ქრისტიანულ რელიგიასთან. მეცნიერის ზნეობრივი პოსტულატების ამოსავალი სწორედ ისაა, ბახტინი მისტიურია, იმიტომ, რომ ესაა ადამიანის საუბარი ღმერთთან, „კარნავალის თეორია“ ეს მინიშნებაა ღმერთზე.

ლიტერატურათმცოდნეობის ცნობილი მკვლევარი მიხეილ კაგანი წერს, რომ: „რუსმა ფილოსოფოსმა შესძლო ორგანულად დაეკავშირებინა ერთმანეთთან „მე“ და „შენ“-ის კავშირი უფლის მიმართ მიმართულ რელიგიურ თვითშეწირვასთან“ [4, 44].

მიხეილ ბახტინის მეცნიერული მემკვიდრეობა ხშირ შემთხვევაში მოიცავს ფილოსოფიური აზრის ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულებებს. მკვლევართა ერთი ნაწილი ამტკიცებს, რომ ბახტინის იდეები ესაა რუსული ინტელექტუალური ტრადიციების გაგრძელება, ხოლო მეორე ნაწილი კი თვლის, რომ ის უფრო ახლოს

იყო დასავლურ-ევროპულ კულტურასთან, კერძოდ, სტრუქტურალიზმთან და მარქსისტულ პოეტიკასთან და, რომ მისი იდეები ინტუიტირებულნი არიან პოსტმოდერნიზმით. ეს იდეები ხშირად დიამეტრულად განსხვავებულნი და შეუთავსებელნიც კი არიან ერთმანეთთან, რასაც ზოგჯერ მეცნიერის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის დამახინჯებულ აღქმამდეც მივყავართ. ბახტინი უარყოფდა მეცნიერულ აბსტრაქციას და უპირატესობას ანიჭებდა კონკრეტულ აზრს, კონკრეტულ-ინდივიდუალურ სუბიექტს, რომელიც მოქმედებდა გარკვეულ დროსა და გარკვეულ სივრცეში. ცდილობდა რუსული თავისუფალი აზრის დაკავშირებას გერმანულ ფილოსოფიასთან.

მიხეილ ბახტინის ადრეული პერიოდის შრომების მოქცევა ერთ მთლიან ჩარჩოში ძალიან ძნელია. მეოცე საუკუნის დასაწყისის ნაშრომებში ის ეხება ეთიკისა და ესთეტიკის სფეროში არსებულ პრობლემებს. თვითონ უწოდებდა ამ პერიოდის კვლევებს „პირველ ფილოსოფიას“ და „ზნეობრივ ფილოსოფიას“. მეოცე საუკუნის ოცდაათიან წლებში კი ის უკვე დაკავებულია კონკრეტული ლიტერატურათმცოდნეობითი საკითხებით, როგორებიცაა: ისტორიული რომანის განვითარება, ხალხური შემოქმედების სანახაობრივ-კარნავალური საწყისი, დიალოგიზმის პრინციპები, წერს შრომებს დოსტოევსკის შემოქმედებაზე, რაბლეზე, გოეთეზე...

მეოცე საუკუნის 60-70-იან წლებში ახდენს წინა პერიოდის ნაშრომების სტილურ და შინაარსობრივ დამუშავებას, იდეების კონკრეტიზაციას. აქ ვხედავთ კონსპექტურ ფორმებს და აფორიზმებსაც კი.

მიხეილ ბახტინის შემოქმედების კვლევისას აუცილებლად უნდა მივიღოთ მხედველობაში ის, რომ მიუხედავად შეუწყვეტელი მეცნიერული მუშაობისა, ის ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მოწყვეტილი იყო ინტელექტუალურ სამყაროს, ვინაიდან დიდი ხნის განმავლობაში განდევილივით ცხოვრობდა სარანსკში და მისი ნაშრომების მეცნიერული ღირებულებების დაფასება მხოლოდ მეოცე საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს მოხდა.

ამის შესახებ ვრცელ ინფორმაციას ვკითხულობთ ბახტინის ბიოგრაფიაში, რომელიც ამერიკელმა მეცნიერმა მაიკლ ხოლკვისტმა დაწერა [5, 330 – 345].

რთულია ბახტინის მეცნიერული დანატოვარის შესწავლა არა მარტო ზემოთ-ჩამოთვლილი მიზეზების გამო, არამედ იმიტომაც, რომ ის ხშირად მოდიოდა

წინააღმდეგობაში საკუთარ თავთან და აყალიბებდა თითქმის ურთიერთგამომრიცხავ პოსტულატებს. ეს რასაკვირველია აძნელებს მისი ნააზრევის შეცნობას, მაგრამ გარკვეულწილად უფრო საინტერესოს ხდის მას.

მიუხედავად იმისა, რომ ბახტინის ფილოსოფიური ორიენტაცია და ლიტერატურათმცოდნეობითი კვლევები მჭიდროდ არიან დაკავშირებული ერთმანეთთან, მისი ურთიერთგამომრიცხავი თეორიები განსაკუთრებით მკვეთრად არის გამოხატული ავტორისა და პერსონაჟის ურთიერთობის პრობლემებში. ერთგან ბახტინი ხაზს უსვამს ავტორის აქტივობას და პერსონაჟის პასიურობას და ამაში ხედავს არათანაბარ პოზიციას ესთეტიკურ პრინციპს, სადაც ავტორი ფლობს დრო-სივრცულ ხედვასა და ცოდნას და მას შეუძლია მართოს პერსონაჟი, მეორეგან, როცა ბახტინი ეხება ფეოდორ დოსტოევსკის შემოქმედებას, ის პირიქით, გვიჩვენებს თანაბარუფლებიან და დიალოგურ ურთიერთობას ავტორსა და პერსონაჟს შორის. აქ პერსონაჟი არ ემორჩილება ავტორს, მას გააჩნია შინაგანი თავისუფლება და მისი ქმედებები არ არის წინასწარ განსაზღვრული.

მსგავსი წინააღმდეგობრივი სიტუაციები განსაზღვრავს არა მარტო ბახტინის ესთეტიკას, არამედ ლეიტმოტივად გასდევს მთელ მის მსოფლმხედველობას. ბახტინის ესთეტიკური კონცეფციის გარკვეულ ცვლილებებს გააჩნიათ სხვადასხვაგვარი ასპექტი, რომლებიც მჭიდრო კავშირში არიან ერთმანეთთან. კერძოდ, ის თვლიდა, რომ დიალოგიზმი ეს არის ჰუმანიტარული მეცნიერების პარადიგმა.

დასარულ, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბახტინის მეცნიერული აზრის ევოლუციის პროცესში ყველაზე მნიშვნელოვანია ფილოსოფიური კონცეფციისა და ესთეტიკური პრინციპების ურთიერთობა, ამიტომაც მეცნიერის გადასვლა ფილოსოფიიდან ესთეტიკაში და ლიტერატურათმცოდნეობაში, ახდენს მთელი რიგი ასპექტების კონცენტრაციას. არ შეიძლება მხედველობაში არ მივიღოთ ის, რომ ბახტინის შემოქმედებითი სიმწიფე დაემთხვა დროს, როდესაც ფილოსოფიური აზრის განვითარება გარკვეულ კრიზისს განიცდიდა და საჭირო იყო ახალი გზებისა და მიმართულებების ძიება. სწორედ კონკრეტულმა ისტორიულმა სიტუაციებმა განსაზღვრეს ის წინააღმდეგობრივი მოსაზრებები, რომლებსაც ვხედავთ ბახტინის მეცნიერულ ნააზრევში.

მიხეილ ბახტინის ესთეტიკური თეორიის მნიშვნელობა და თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ის ორიენტირებულია არა ესთეტიკის ზოგად პრინციპებზე, არამედ სიტყვიერ ხელოვნებაზე, ხაზგასმულია, რომ სწორედ ლიტერატურაში ჩანს ყველაზე ნათლად ადამიანურ ურთიერთობათა კანონზომიერებანი, რომლებიც ასე აინტერესებდა მეცნიერს.

„ცხოვრება ეს ურთიერთობაა“, - სწორედ ეს პოსტულატი განსაზღვრავს ბახტინის ესთეტიკის არსს.

მთელი თავისი ჰუმანიტარული მოღვაწობის მანძილზე მ. ბახტინი სწავლობდა ესთეტიკის პრინციპებს ფილოსოფიურ ასპექტში. განიხილავდა კავშირს ესთეტიკურ და პიროვნულ სფეროებს შორის („მე“ და „სხვა“, ავტორი და პერსონაჟი) დიალოგური კონტაქტი ორ თანაბარუფლებიან მონაწილეს შორის იყო მისი ინტერესის საგანი. ბახტინის ფილოსოფიურმა ორიენტაციამ განსაზღვრა კვლევები ესთეტიკასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში, რამაც მოგვცა მისი მოღვაწობის მკვეთრად გამიჯნული პერიოდები: ფილოსოფიური და ლიტერატურათმცოდნეობითი.

ბახტინი ერთდროულად იყო მეცნიერ-ჰუმანიტარი და ფილოსოფოსი. დრომ ვერ შეცვალა მისი პიროვნული არსი, იცვლებოდა მხოლოდ საკვლევი თემები, პრობლემები, ლიტერატურის ჟანრული თავისებურებები, ესთეტიკური და ეთიკური პრინციპები. ბახტინის ევოლუცია არ ყოფილა ერთგვაროვანი და მარტივი. ის დრამატიზმითა და წინააღდეგობებით იყო აღსავსე, რაც დაკავშირებულია, როგორც მის საკვლევ ფენომენტთა სირთულესთან, ისე არასახარბიელო სოციალურ-ისტორიულ და ინდივიდუალურ-ბიოგრაფიულ საკითხებთან. ბახტინს სურდა გაეერთიანებინა ესთეტიკისა და ფილოსოფიის ორი ურთიერთ საპირისპირო სამყარო.

ბახტინის აზრით ესთეტიკა არის კულტურული ერთობის სფერო, სადაც ინახება უნიკალური ცხოვრებისეული პრინციპები და ფასეულობები. ესთეტიკა შესაძლებელს ხდის კონკრეტული ცხოვრებისეული ქმედებების და ემოციონალური სფეროს ურთიერთშერწყმას. ბახტინისათვის ესთეტიკა იყო ფილოსოფიური იდეების განხილვის საშუალება, ესთეტიკა იცვლება ცხოვრებით და ცვლის ცხოვრებას.

მიუხედავად იმისა შესძლო თუ არა ბახტინმა ფილოსოფიისა და ესთეტიკის სფეროების გაერთიანება, მნიშვნელოვანია მისი ფილოსოფიური ძიებები, რომლებიც ღრმა ჰუმანიტარული პათოსით არიან აღბეჭდილნი, მიმართულნი არიან პიროვნებისკენ და მისი მუდმივი სულიერი განახლებისკენ.

ბახტინის შრომებში მოცემული კლასიკური და ეთიკური პოსტულატები, რომლებიც დაკავშირებულნი არიან ლიტერატურათმცოდნეობით ანალიზურ კვლევასთან, აქტუალური და საინტერესოა დღესაც. ისინი გვანცვიფრებენ ფილოსოფიური აზრის სიმდიდრითა და სიღრმით, სწორედ ამაში მდგომარეობს მიხეილ ბახტინის, როგორც მეცნიერისა და მკვლევარის სიდიადე.

ლიტერატურა:

1. Bakhtin M. M. *problemi nauchnogo nasledia*, Saransk, 1992.
2. Boneckaia N. K. *Obraz avtora kak esteticheskaia kategoria*. Moskva, 1985 g.
3. Boneckaia N. K. *Poetika kulturi ili ontologia?* Moskva, 1997g.
4. Kagan M. S. *Idea dialoga v filosofosko – esteticheskoi koncepcii M. Bakhtina*, Moskva, 1991.
5. Kholkvist M., Harvard univ. press. 1984.

WAYS OF DEVELOPING MIKHAIL BAKHTIN'S AESTHETIC CONCEPT

Maia Qardava

Phd in Philology, Associate Professor at Sh. Meskhia
Zugdidi State Teaching University
E-mail: maiakardava92@gmail.com

Presented by Institute of Language, History and Literature at the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The name of Mikhail Bakhtin is known to all the literary critics. The article discusses Bakhtin's aesthetic theory as a whole as much detail as possible and presents the ways of its development.

It is difficult to study and understand Mikheil Bakhtin's thought. The reason is the thesis and conceptual forms of expression of thought, together with the complex and peculiar style of the scientist, which are similar to intuitive aphorisms. Bakhtin was interested in the ontological nature of man, which often does not coincide with his personal characteristics. He is characterized by a special individual thinking, he does not like the abstract-local space of the scientific traditions of the previous period, which he considered acceptable, only one variant of reasoning, ie **B** was always equal to **B**.

Mikheil Bakhtin's scientific legacy often includes contradictory directions of philosophical thought. One part of the scholars argues that Bakhtin's ideas are a continuation of the Russian intellectual tradition, while the other part claims that he was closer to Western-European culture, in particular; With structuralism and Marxist poetics and that his ideas are intuitive with postmodernism. These ideas are often diametrically opposed and even incompatible with each other, which sometimes even leads to a distorted perception of the creative heritage of the scientist. Bakhtin rejected scientific abstraction and preferred a particular idea, a specific individual subject operated at a certain time and in a certain space. He tried to connect Russian free thought with German philosophy.

Whether Bakhtin was able to combine the fields of philosophy and aesthetics, it is important to note that his philosophical pursuits, imprinted with a deep humanitarian pathos are directed towards the person and his constant spiritual renewal.

The classical and ethical postulates given in Bakhtin's works, which are also related to analytical research in literary criticism are relevant and interesting today. They amaze us with

the richness and depth of philosophical thought which is the greatness of Mikheil Bakhtin as a scientist and researcher.

Keywords: Bakhtin, dialogism, aesthetics, structuralism, time, space.